

دکتر محمد آشوری*، دکتر شهلا معظمی**

نگاهی به پدیده همسرکشی در استان فارس

چکیده:

همسرکشی جرمی است که در آن زن یا مرد همسر شریک زندگی خود را به قتل می‌رساند. در این جرم نه فقط یکی از زوجین بلکه در واقع امر خانواده قربانی اصلی ارتکاب عمل مجرمانه باید تلقی گردد. چه علاوه بر اینکه مرتکب جرم تا تحمل مجازات قانونی از لحاظ روانی در شرایط بسیار نامناسب و عذاب وجدانی به سر می‌برد صدمات جبران ناپذیری بر قلب و روح فرزندان خانواده نیز وارد می‌شود و آنان را برای تمام عمر ناامید و سرشکسته و در پاره‌ای موارد به سوی انحراف و ارتکاب جرم سوق می‌دهد. استان فارس از جمله استان‌هایی است که وضعیت همسرکشی در آن مورد بررسی محققان مؤسسه تحقیقاتی علوم جزایی و جرم‌شناسی واقع شده است و در آن ۱۸ نفر از ۲۴ نفر زندانی زن و مرد (۱۱ زن و ۷ مرد) که حاضر به همکاری بوده‌اند به منظور دستیابی به عوامل و انگیزه‌های ارتکاب این جرم مورد پرسشگری قرار گرفته‌اند.

واژگان کلیدی:

همسر - خشونت - ارتباطات خیانت‌آمیز - تبعیض جنسی - قتل .

الف - پیشگفتار

قتل نفس، یعنی سلب حیات از انسان زنده در همه ادوار تاریخ، جز در مواردی استثنایی، امری کاملاً مذموم بوده است. اهمیت این موضوع تا بدانجاست که قتل عمدی یک انسان به منزله قتل همه انسان‌ها تلقی گردیده است: «کسی که دیگری را بدون حق یا ایجاد فساد و فتنه‌ای در روی زمین به قتل برساند مانند آن است که همه مردم را کشته باشد» همان‌گونه که «نجات و احیای یک نفر همانند زنده کردن همه انسان‌ها» به تصویر کشیده شده است. (۱)

طبق آمار موجود تعداد قتل‌های عمدی و غیر عمدی ارتكابی در کل کشور بین سال‌های

۱۳۷۴ تا ۱۳۷۸ به شرح زیر می‌باشد: (۲)

سال	۱۳۷۴	۱۳۷۵	۱۳۷۶	۱۳۷۷	۱۳۷۸
قتل عمد	۲۹۴۷	۳۴۳۱	۳۲۲۷	۳۶۷۰	۳۹۱۶
قتل غیر عمد	۱۷۸۴۸	۱۵۴۲۱	۱۷۱۵۰	۱۶۸۲۰	۱۷۸۲۴

قتل، به‌ویژه آن‌گاه چهره قبیح‌تری به خود می‌گیرد که به صورت همسرکشی متجلی می‌شود؛ یعنی زن و مردی که با یکدیگر پیوند مودت بسته‌اند تا در کنار یکدیگر به آرامش دست یابند و با کمک هم معضلات زندگی اجتماعی را حل و فصل کنند و به عبارت دیگر، شریک و غمخوار هم باشند، به خصومت با یکدیگر برخاسته و یکی دیگری را و در مواردی فرزندان و جگرگوشه‌های خود را از نعمت زندگی محروم می‌کند. تردیدی نیست که آثار چنین فاجعه‌ای به مراتب گسترده‌تر از یک قتل معمولی است؛ چه، همسرکشی نه فقط فرزندان را از نعمت وجودی پدر یا مادر محروم می‌سازد بلکه در بسیاری از موارد زمینه ناهنجاری‌های روانی، آوارگی، انحراف و بزهکاری آنان را نیز فراهم می‌آورد.

اهداف تحقیق

مهم‌ترین اهداف این تحقیق عبارتند از:

۱. بررسی عوامل فرهنگی، روانی، اجتماعی و اقتصادی موثر بر ارتكاب «همسرکشی»
۲. از آنجا که یکی از مهم‌ترین عوامل «همسرکشی» وجود «شخص ثالث» (واقعی و خیانت

هدف‌های این تحقیق می‌باشد.

۳. ارائه راه‌حل‌های علمی مناسب به منظور کاهش و پیشگیری از همسرکشی

سوالات تحقیق

۱. چه می‌شود همسرانی که با هزاران امید و آرزو با یکدیگر پیوند ازدواج می‌بندند و چه بسا با عشق و علاقه با یکدیگر ازدواج می‌کنند و باید پشتیبان یکدیگر باشند، به دشمنی با هم برمی‌خیزند، کینه و نفرت از یکدیگر به دل می‌گیرند و آن را بدانجا می‌رسانند که سرانجام یکی از آنان کمر به قتل دیگری می‌بندد؟

۲. چگونه است که انسانی ظاهراً سالم و متعادل که خانواده خود را به خوبی سرپرستی کرده و در زندگی عادی معقول به نظر می‌رسیده تحت تأثیر خشمی کنترل نشده و به ظاهر گذرا و یا شرایط خاص روانی و در برخورد با مشکلات زندگی تحمل و سازگاری خود را از دست می‌دهد و همسر خود را حتی در مقابل چشم فرزندان به قتل می‌رساند و سپس در پاره‌ای از موارد دست به خودکشی می‌زند و با این عمل خویشتن را از احساس عجز و درماندگی رها می‌سازد و یا بلافاصله خود را به مقامات انتظامی معرفی می‌نماید؟

۳. چگونه، عواملی مانند محیط خانواده یا شرایط اقتصادی - اجتماعی زمینه انحراف یک زن را که تعهد همسری و مهم‌تر از آن مادری را بر دوش دارد فراهم می‌سازد و رسوایی، فروپاشی خانواده و سرافکنندگی و آوارگی کودکان معصوم را موجب می‌گردد؟

فرضیه‌ها

مهم‌ترین فرضیه‌های تحقیق عبارتند از:

۱. همسرکشی شدیدترین نوع خشونت است که دارای آثار و عواقب گسترده‌ای است.
۲. بیسوادی و ناآگاهی مرتکبین درصد بالایی از جرم همسرکشی را به خود اختصاص می‌دهد.

۳. ازدواج زنان در سنین پایین و یا ازدواج‌های تحملی به واسطه تعصبات کورکورانه پدرسالارانه، آداب و رسوم قومی، فقر و اجبار مالی از عوامل مهم همسرکشی است.

۴. ابتلا به سوء ظن و هذیان و در مجموع اختلالات روانی از عوامل مهم همسرکشی است.

ویژه اطلاع دادرسی و فقدان ضمانت اجرای قانونی مورد نیاز در مورد خشونت‌های خانوادگی و وجود فرهنگ خشونت نسبت به زنان و کودکان.

۶. عدم توانایی در کنترل اعصاب و حفظ آرامش در بحران‌ها و به عبارت دیگر، تحریک پذیری شدید و در پاره‌ای از موارد ابتلا به اسکیزوفرنی و پارانوئیا از عوامل مهم همسرکشی محسوب می‌شود.

۷. ضعف مبانی اخلاقی و بی توجهی به ارزش‌های واقعی اخلاقی و مذهبی در خانواده و جامعه زمینه ساز خیانت زن نسبت به همسر و فرزندان است و در نهایت قتل یکی از زوجین به دست دیگری است.

روش تحقیق

در این مطالعه از روش‌های سندی - مشاهده، مصاحبه و پرسشنامه و نیز روش‌های آماری استفاده شده است. کل تحقیق که نخست به ۵ استان کشور اختصاص داشت با توجه به میزان جمعیت و بافت قومی و مذهبی برخی استان‌ها در نهایت به ۱۵ استان کشور با هدف دست‌یابی به راهکارهایی علمی جهت پیشگیری از وقوع و یا لاقط تقلیل موارد آن گسترش یافت. و استان فارس را - که موضوع این مقاله است - نیز دربر گرفت. محققین در اجرای این طرح که در چارچوب طرح‌های پژوهشی دانشگاه تهران قرار دارد از همکاری‌های مؤثر سازمان زندان‌ها و اقدامات تأمینی و تربیتی کشور برخوردار بودند و علاوه بر تکمیل پرسشنامه‌ها سعی در مصاحبه حضوری با مرتکبین این‌گونه قتل‌ها و آشنایی هر چه بیشتر با خصوصیات روانی و جایگاه اجتماعی مجرمان داشته‌اند. تردیدی نیست که قتل نیز همانند هر جرم دیگری نتیجه تعامل عوامل مختلف زیستی، روانی و اجتماعی است و لذا نمی‌توان پاسخ دقیقی درباره علت اصلی همسرکشی ارائه داد. با این همه، زنان و مردان درگیر با این موضوع در استان فارس، یعنی متهمان و مجرمان در ضمن مصاحبه، با ارائه دیدگاه‌های خود نکات مبهمی را روشن ساخته‌اند و به پرسش‌های فراوانی پاسخگو بوده‌اند که می‌تواند ما را با برخی عوامل که نقش مهمی در همسرکشی نه فقط در استان فارس بلکه در سایر نقاط نیز داشته‌اند و در واقع امر زمینه ارتکاب آن را فراهم کرده‌اند آشنا سازد.

۱- مطالعات و تحقیقات پیشین

اگر چه در زمینه مسائل مختلف خانواده و خشونت در خانواده و یا ارتکاب قتل با انگیزه‌های گوناگون، تحقیقات مختلفی در سطح کشور انجام گردیده است، اما در زمینه «همسرکشی» تحقیقات انجام شده بیشتر با استفاده از آمار کشورهای دیگر، به دلیل عدم دسترسی به آمار رسمی داخلی صورت گرفته است. و لذا به تحقیقی که همسرکشی را در کل کشور یا برخی استان‌های آن مورد بررسی قرار داده باشد برخورد نشد.

اما در کشورهای مختلف و به‌ویژه در انگلستان، استرالیا و آمریکا مطالعات گسترده‌ای در این زمینه انجام شده است که هر کدام جنبه خاصی از موضوع را مورد مطالعه قرار داده‌اند. تحقیقات صورت گرفته انواع خشونت و گستردگی آن در جامعه را آشکار نموده که منجر به تصویب قوانین و امکانات پیشگیرانه گردیده است.

از جمله این تحقیقات می‌توان به کتاب «وقتی زنان کتک خورده مرتکب قتل می‌شوند» اثر خانم آنجلا براون اشاره نمود.

خانم براون یک پروژه تحقیقاتی را در سال ۱۹۷۹ در ایالت کلرادو (امریکا) در مورد زنانی که از سوی همسر، نامزد و یا شریک جنسی خود مورد حمله‌های وحشیانه قرار گرفته بودند و به کشتن و یا ایراد صدمه شدید به همسران خود متهم شده بودند آغاز نمود. این کتاب به داستان‌های زندگی این زنان مرتبط می‌شود و به این مسأله می‌پردازد که چگونه ارتباطات آنها از عشق به خشونت تغییر می‌کند و نمونه رویدادهایی را بیان می‌کند که سبب گردیده زنان احساس کنند در خطر هستند و مجبور شوند مردی را که دوست دارند بکشند. مثال‌های ذکر شده در کتاب، به زندگی ۴۲ زن از ۱۵ ایالت مرتبط می‌شود که به قتل عمد یا شروع به قتل عمد همسران خود متهم شدند. (۳)

همچنین کتاب «واقعیت‌های خانه در باره خشونت‌های خانوادگی» تدوین خانم جاننا هانمر و کاترین اتزین را می‌توان نام برد: این کتاب در مورد خشونت علیه زنان و فرزندان آنها از سوی مردانی است که برای آن زنان شناخته شده هستند (همسر، پدر، شریک جنسی). هدف کتاب مزبور ارائه شیوه‌ای است که از طریق آن پدیده خشونت علیه زنان تئوریزه می‌شود و اینکه نشان می‌دهد، چگونه پژوهش‌های انجام شده در این رابطه و اجرای نتایج آن پژوهش‌ها، به یک تغییر تدریجی در شناخت و واکنش‌های نسبت به زنانی که مورد آزار و اذیت قرار می‌گیرند و مردانی

روزمره و از نظر فرهنگی حمایت شده است، این کتاب نشان می‌دهد که چگونه خشونت مردانه می‌تواند کاهش یابد، زنان و فرزندان آنان می‌توانند به طور مؤثر تحت کمک و حمایت قرار گیرند، سیاست‌های دولت و ارائه امکانات در این خصوص می‌توانند بهبود یابند و زنان به طور فعال در تجزیه و تحلیل مشکلات خود شرکت نمایند. (۴)

از جمله تحقیقات دیگر مرتبط با موضوع می‌توان از کتاب‌ها و تحقیقات دیگر به شرح زیر

نام برد:

- Dobash, R.E. and Dobash, R.P.(1999), *Violent men and violent context's*, in R.E. Dobash nad R.P.Dobash (eds) *Rethinking Violence Against Women*, California: Sage, pp.141-68.

- Dobash, R.P., Dobash,R.E., Daly, M.and Wilson, M.(1992), "The myth of sexual symmetry in marital violence', *Social Problems*, 39, 1, 402-32.

- Gondolf, E.(1998), *The Impact of Mandatory Court Review on Batterer Program Compliance: An Evaluation of the Pittsburg Municipal Courts and Domestic Abuse Counselling Center (DACC)*, Indiana PA: MidAtlantic Addiction Training Institute.

- Hanmer,J.(1998), "Out of control: men, violence and family and family life', in Popay, J., Hearn, J.and Edwards, J.(eds), *Men, Gender Divisions and Welfare*, London: Routledge.

ب - داده‌ها و یافته‌های تحقیق (جامعه آماری و ویژگی‌های افراد مورد

مطالعه)

۱- توزیع جنسی

بررسی همسرکشی و انگیزه‌های آن در ۱۵ استان کشور حدود دو سال به طول انجامید و در سال ۱۳۸۱ به پایان رسید و به معاونت پژوهشی دانشگاه تهران ارسال شد. در ارتباط با استان فارس پرسشنامه‌ها در زندان عادل‌آباد شیراز مستقیماً توسط پژوهشگران به ۲۴ زندانی که محکوم یا متهم به ارتکاب قتل بودند ارائه گردید. در تاریخ اجرای طرح در زندان مذکور ۴۷۳ نفر

۱۲ نفر متهم یا محکوم به همسرکشی بودند. همچنین، از کل متهمان و مرتکبان قتل‌ها، ۱۲ مرد نیز به اتهام همسرکشی در زندان به سر می‌بردند که ظاهراً از سراسر استان به زندان مذکور گسیل شده بودند. در میان زنان زندانی دختری که متهم به همدستی با مادر بود نیز به چشم می‌خورد. هدف این بود که با توسل به تمام شماری فرضیه‌های تحقیق مورد بررسی قرار گیرد لیکن از بین متهمان و محکومان به همسرکشی یک زن و پنج مرد حاضر به همکاری - تکمیل پرسشنامه و مصاحبه نشدند. علی‌هذا جامعه آماری این استان ناگزیر به ۱۸ نفر محدود شده است.

جدول ۱ - توزیع جنسی افراد مورد مطالعه

جنس	فراوانی	درصد
زن	۱۱	۶۱
مرد	۷	۳۹
کل گروه	۱۸	۱۰۰
موارد صحیح ۱۸	موارد بی‌جواب ۰	

۲ - توزیع سنی

الف) سن ازدواج

سن زنان و مردان در سه دوره زندگی بررسی گردید. اول سن ازدواج، دوم سن زمان ارتکاب جرم، سوم سن زمان تحقیق. بررسی نشان می‌دهد که بیش از نیمی از پاسخگویان زن در سنین کمتر از ۱۴ سال (۵۵ درصد) و ۴۵ درصد بقیه بین ۱۵ تا ۱۹ سال ازدواج کرده‌اند. میانگین سن ازدواج مردان بیشتر است. در مجموع ۶۶ درصد کل گروه در سنین زیر ۲۰ سال ازدواج کرده‌اند. تردیدی نیست که یکی از مهم‌ترین عوامل بروز اختلافات خانوادگی تفاوت سنی زیاد میان زن و شوهر و ازدواج تحمیلی و ناخواسته است. (جدول شماره ۲)

جدول ۲ - توزیع سن متهمان و محکومان به هنگام ازدواج

سن ازدواج	زن		مرد		کل گروه
	فراوانی درصد	فراوانی درصد	فراوانی درصد	فراوانی درصد	
۱۰ - ۱۴	۶	۵۵	۰	۰	۳۳
۱۵ - ۱۹	۵	۴۵	۱	۱۴	۳۳
۲۰ - ۲۴	۰	۰	۳	۴۳	۱۷
۲۵ - ۲۹	۰	۰	۲	۲۹	۱۱
۴۰ - ۴۴	۰	۰	۱	۱۴	۶
کل گروه	۱۱	۱۰۰	۷	۱۰۰	۱۸

(ب) سن ارتکاب قتل

در ارتباط با سن متهمان و محکومان به هنگام قتل همسر، به گونه‌ای که از جدول شماره ۳ برمی‌آید، ۴۵ درصد زنان و ۲۹ درصد مردان بین سنین ۲۵ تا ۲۹ مرتکب قتل همسر شده و یا در آن دست داشته‌اند. جدول مذکور مبین این است که در کل گروه بالاترین درصد ارتکاب قتل (۳۹ درصد) بین سن ۲۵ تا ۲۹ سالگی به وقوع پیوسته است. کمترین درصد همسرکشی از آن زنان و مردانی است که سن آنان متجاوز از ۴۰ سال بوده است. (۱۲ درصد)

جدول ۳- توزیع سن به هنگام وقوع قتل به تفکیک جنس

سن	زن		مرد		کل گروه	
	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد
۲۰ و کمتر	۲	۱۸	۰	۰	۲	۱۱
۲۰ - ۲۴	۰	۰	۲	۲۹	۲	۱۱
۲۵ - ۲۹	۵	۴۵	۲	۲۹	۷	۳۹
۳۰ - ۳۴	۲	۱۸	۲	۲۹	۴	۲۲
۴۰ - ۴۴	۱	۹	۰	۰	۱	۶
۴۵ - ۴۹	۱	۹	۰	۰	۱	۶
۵۵ و +	۰	۰	۱	۱۴	۱	۶
کل گروه	۱۱	۱۰۰	۷	۱۰۰	۱۸	۱۰۰

موارد صحیح ۱۸ موارد بی جواب ۰

۳- میزان سواد

زنان به علت ازدواج در سنین پایین عموماً بی سواد و یا کم سواد بوده‌اند. از ۱۱ نفر زن زندانی ۲ نفر بی سواد (۱۸ درصد) و ۵ نفر با سواد در سطح ابتدایی (۴۵ درصد) و ۴ نفر دارای تحصیلات در مقطع راهنمایی (۳۶ درصد) بوده‌اند؛ یعنی ۶۳ درصد جمعیت آماری در مجموع بی سواد و کم سواد که مشخصه بی فرهنگی و عقب افتادگی است بوده‌اند.

سطح سواد مردان نسبتاً بالاتر و به ترتیب ۲۲ درصد بی سواد، ۴۴ درصد نهضت سوادآموزی و ابتدایی، ۲۲ درصد زیردیپلم و ۱۱ درصد دیپلم بوده است. (جدول ۴)

جدول ۴- توزیع وضع سواد و تحصیلات افراد مورد مطالعه به تفکیک جنس

سطح سواد	زن		مرد		کل گروه	
	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد
بی سواد	۲	۱۸	۲	۲۹	۴	۲۲
نهضت/ابتدایی	۵	۴۵	۳	۴۳	۸	۴۴
زیر دیپلم	۴	۳۶	۰	۰	۴	۲۲
دیپلم	۰	۰	۲	۲۹	۲	۱۱
کل گروه	۱۱	۱۰۰	۷	۱۰۰	۱۸	۱۰۰

موارد صحیح ۱۸ موارد بی جواب ۰

۴- وضعیت فرزندان

به گونه‌ای که از جدول شماره ۵ برمی‌آید، صد در صد زنان و مردانی که در زندان عادل آباد شیراز حاضر به همکاری در تکمیل پرسشنامه و مصاحبه شده‌اند دارای فرزند بوده‌اند! متوسط تعداد فرزندان زنان زندانی ۵ نفر و متوسط تعداد فرزندان مردان زندانی ۲ نفر بوده است. پس از وقوع قتل ۷۰ درصد فرزندان تحت سرپرستی والدین همسر بوده‌اند و ۱۸ درصد سرگردان و بی‌سرپرست، ۱۲ درصد تحت سرپرستی‌های مختلف قرار داشته‌اند. البته اغلب سرپرستی فرزندان بین والدین زن و شوهر و حتی اقوام نزدیک آنان مثل خواهر و برادر تقسیم گردیده بود که جدایی فرزندان از والدین و از یکدیگر و یا به عبارتی گسیختگی عاطفی نیز خود پیامدهای سوئی بر رفتار و آینده‌ی آنان دارد. به‌علاوه وضعیت سرپرستان از نظر اقتصادی، به اظهار پاسخگویان، نامطلوب بود. به نحوی که به سختی قادر به نگهداری از فرزندان آنان بودند.

جدول ۵- توزیع دارا بودن فرزند

داشتن فرزند	زن		مرد		کل گروه	
	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد
بلی	۱۱	۱۰۰	۷	۱۰۰	۱۸	۱۰۰
کا، گروه	۱۱	۱۰۰	۷	۱۰۰	۱۸	۱۰۰

۵- محل و زمان وقوع قتل

بررسی نشان می‌دهد که درگیری‌ها و قتل‌ها بیشتر در داخل منزل (اتاق خواب یا حمام) رخ داده است. (۸۳ درصد در منزل، ۱۷ درصد خارج از منزل).

خانه مکانی است که افراد خانواده در آن سکونت دارند و فرزندان و متعلقات خود را در آنجا نگهداری می‌کنند. خانه به زن و شوهر هر دو تعلق دارد و هر دو نسبت به آن احساس تعلق و مالکیت می‌کنند. بیشترین مشاجراتی که در اتاق خواب صورت می‌گیرد، در خلوت و بر سر خصوصی‌ترین مسائل بین زن و مرد و احساسات و علایق آنهاست. مشاجرات اغلب در آخر شب و نیمه‌های شب رخ می‌دهد. در این بررسی مشاهده شد که ۳۹ درصد قتل‌ها در فاصله‌ی ساعت ۱۱/۳۰ تا ۵ صبح رخ داده است.

۶- نوع اتهام

نکته قابل توجه این است که زنان به ندرت مباشر قتل می‌باشند. از ۱۱ مورد زنان مورد بحث تنها یک زن با تزریق سیانور همسرش را در خواب به قتل رسانیده بود. ۱۰ مورد دیگر به اتهام مشارکت و یا معاونت و یا آگاهی از قتل در زندان به سر می‌بردند. اما مردان همگی (۷ نفر) مباشر قتل همسر خود بودند.

جدول ۶- نوع اتهام به تفکیک جنس

نوع	زن		مرد		کل گروه	
	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد
مباشرت	۳	۲۷	۷	۱۰۰	۱۰	۵۶
مشارکت	۱	۹	۰	۰	۱	۶
معاونت	۳	۲۷	۰	۰	۳	۱۷
آگاه و مطلع از جرم و سکوت	۴	۳۶	۰	۰	۴	۲۲
کل گروه	۱۱	۱۰۰	۷	۱۰۰	۱۸	۱۰۰

۷- مذهب و اعتقادات

در مورد میزان تقید واقعی به دین کسانی که مورد پرسش قرار گرفتند نمی توان اظهار نظری نمود. خشونت تا حد کشتن یک انسان خود می تواند نشانی از بی ایمانی تلقی شود. اما زنان در مصاحبه عموماً خود را مقید و پای بند به مذهب می دانستند. مردان افرادی متعصب به نظر می رسیدند و همگی مسلمان و شیعه بودند.

۸- شیوه ارتکاب قتل و نوع آلت قتل

به گونه ای که از جدول شماره ۹ برمی آید، هم زنان (۶۴ درصد) و هم مردان (۸۳ درصد) از طریق ایراد ضربه به حیات همسر خود خاتمه داده اند. ۱۷ درصد از مردان نیز به خفه کردن زنان مبادرت کرده اند. ظاهراً مردان زنان خود را به همین دو شیوه به قتل رسانیده اند و حال آنکه زنان، ظاهراً به علت ضعف جسمانی، خفه کردن شوهران خود را انتخاب ننموده اند و به شیوه های دیگر از جمله سم دادن (۹ درصد) و آتش زدن (۹ درصد) روی آورده اند.

جدول ۷- طریقه ی به قتل رساندن به تفکیک جنس

طریقه	زن		مرد		کل گروه
	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	
پرت کردن	۱	۹	۰	۰	۱
آتش زدن	۱	۹	۰	۰	۱
دار زدن	۱	۹	۰	۰	۱
مسموم کردن	۱	۹	۰	۰	۱
ضربه	۷	۶۴	۵	۸۳	۱۲
خفه کردن	۰	۰	۱	۱۷	۱
کل گروه	۱۱	۱۰۰	۶	۱۰۰	۱۷

موارد صحیح ۱۷ موارد بی جواب ۱

۹- وضعیت سلامت روانی متهمان

سلامت روانی ندارند. اگر چه روان‌شناس زندان اظهار داشته که اغلب مردان دچار سوءظن بوده‌اند و یا از بیماری‌های روانی مثل اسکیزوفرنی یا پارانویا رنج می‌برده‌اند.

۱۰- حضور فرزندان

جدول شماره ۸ نشان می‌دهد که ۷۲ درصد از کل پاسخگویان حضور فرزندان خود در زمان وقوع قتل را تأیید کرده‌اند و ۲۸ درصد اظهار داشته‌اند که فرزندان حضور نداشته‌اند. اگر چه یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد که تعدادی از فرزندان خردسال بوده و شاید قادر به تشخیص وضعیت بحرانی نبوده‌اند اما، حضور کودکان و شاهد خشونت والدین بودن آنان بی‌شک ضربه‌های روحی شدیدی بر روح و جسم فرزندان باقی می‌گذارد که گاه آثار تخریبی آن قابل جبران نمی‌باشد. یافته‌ها نشان می‌دهد حضور فرزندان در صحنه جدال والدین ممکن است در صورت دخالت آنان در جلوگیری از زد و خورد منجر به نقص عضو و یا از بین رفتن آنان گردد.

جدول ۸ - حضور فرزندان در ساعت وقوع قتل

حضور داشتن	زن		مرد		کل گروه	
	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد
بلی	۸	۷۳	۵	۷۱	۱۳	۷۲
خیر	۳	۲۷	۲	۲۹	۵	۲۸
کل گروه	۱۱	۱۰۰	۷	۱۰۰	۱۸	۱۰۰

موارد صحیح ۱۸ موارد بی‌جواب ۰ موارد غیرشامل ۰

۱۱- عکس‌العمل قاتل پس از وقوع قتل

۵۷ درصد از مردان پس از وقوع قتل، مرگ همسر خود را باور نمی‌کرده‌اند و با انتقال زن به بیمارستان سعی در نجات وی داشته‌اند. در مقابل فقط ۲۷ درصد از زنان باور به مرگ همسر خود نداشته‌اند. در مقایسه با ۴۳ درصد از مردان که خود را به پلیس معرفی کرده‌اند. فقط ۹ درصد از زنان به چنین اقدامی مبادرت کرده‌اند. ۲۷ درصد از زنان جسد همسر را مخفی کرده‌اند، ۳۶ درصد به شدت ترسیده و فرار کرده‌اند. البته، دو عکس‌العمل اخیر در مردان مشاهده نشده است.

و آشفتگی ناشی از عمل قتل، ترجیح نداده‌اند.

جدول ۹- عکس‌العمل قاتل پس از وقوع قتل

نوع عکس‌العمل	زن		مرد		کل گروه	
	فراوانی درصد	فراوانی درصد	فراوانی درصد	فراوانی درصد	فراوانی درصد	فراوانی درصد
اختفای جسد بدون اطلاع دادن به پلیس	۳	۲۷	۰	۰	۳	۱۷
معرفی خود به پلیس	۱	۹	۳	۴۳	۴	۲۲
عدم باور/انتقال مقتول به بیمارستان	۳	۲۷	۴	۵۷	۷	۳۹
به‌هم‌ریختگی روانی/فرار به خاطر ترس	۴	۳۶	۰	۰	۴	۲۲
کل گروه	۱۱	۱۰۰	۷	۱۰۰	۱۸	۱۰۰

موارد صحیح ۱۸ موارد بی‌جواب ۰

۱۲- وضعیت مراحل دادرسی متهم

درصد محکومان به قصاص در کل گروه با درصد کسانی که در انتظار صدور حکم به سر می‌برده‌اند، به شرح جدول زیر یکسان بوده است. (۳۹ درصد محکوم در مقابل ۳۹ درصد متهم) همچنین این بررسی نشان می‌دهد که ۳۶ درصد زنان به دلیل مشارکت یا معاونت یا آگاهی و سکوت محکوم به حبس شده‌اند و حال آنکه هیچ یک از مردان محکوم به مجازات حبس نبوده‌اند و ۵۷ درصد مردان که مرحله دادرسی آنان به اتمام رسیده به علت اقرار صریح و مباشرت در قتل همسر محکوم به قصاص شده بودند.

جدول ۱۰- وضعیت مراحل دادرسی متهم

وضعیت	زن		مرد		کل گروه	
	فراوانی درصد	فراوانی درصد	فراوانی درصد	فراوانی درصد	فراوانی درصد	فراوانی درصد
بلا تکلیف/منتظر	۴	۳۶	۳	۴۳	۷	۳۹
محکوم به قصاص	۳	۲۷	۴	۵۷	۷	۳۹
محکوم به حبس	۴	۳۶	۰	۰	۴	۲۲
کل گروه	۱۱	۱۰۰	۷	۱۰۰	۱۸	۱۰۰

۱۳- شرایط و موقعیت خانوادگی

با توجه به اینکه خانواده اولین اجتماعی است که کودک در آن قدم می‌گذارد و رشد می‌کند سلامت و سعادت آن از عوامل تعیین کننده سرنوشت فرزندان در زندگی اجتماعی آینده آنان است.

بررسی انجام شده نشان می‌دهد که از ۱۸ مورد پاسخگویی، ۱۵ مورد در خانواده‌ای پرجمعیت و محیطی نامناسب و والدین کم سواد با شرایط نامطلوب اقتصادی رشد کرده‌اند. عواملی که هر یک به تنهایی می‌تواند زمینه بزه‌دیدی افراد را در دوران کودکی و نوجوانی و بزهکاری محتمل آنان را در بزرگسالی فراهم سازد.

ازدواج زودرس دختران، ممانعت از تحصیل یا ترک تحصیل و خشونت مردان به نحو بارزی در این‌گونه خانواده‌های پرجمعیت مشهود است.

جدول ۱۱- تعداد خواهران متهم به تفکیک جنس

تعداد	زن		مرد		کل گروه	
	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد
۱-۲	۱	۹	۰	۰	۱	۷
۳-۴	۵	۴۵	۳	۷۵	۸	۵۳
۵-۷	۴	۳۶	۱	۲۵	۵	۳۳
۸ و +	۱	۹	۰	۰	۱	۷
کل گروه	۱۱	۱۰۰	۴	۱۰۰	۱۵	۱۰۰

موارد صحیح ۱۵ موارد بی‌جواب ۱ موارد غیرشامل ۲

جدول ۱۲ - تعداد برادران متهم به تفکیک جنس

تعداد	زن		مرد		کل گروه
	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	
۱-۲	۵	۴۵	۲	۵۰	۷
۳-۴	۵	۴۵	۲	۵۰	۷
۵ و ۸+	۱	۹	۰	۰	۱
کل گروه	۱۱	۱۰۰	۴	۱۰۰	۱۵

موارد صحیح ۱۵ موارد بی جواب ۱ موارد غیرشامل ۲

۱۴ - بازتاب همسرکشی

همان‌گونه که گفته شد، در همسرکشی قربانی اصلی خانواده است. نابودی زن یا شوهر، نابودی همسر دیگر و فرزندان و متلاشی کردن خانواده را در پی دارد. از طرف دیگر، همسرکشی به شدت واکنش اطرافیان و مردم را برمی‌انگیزد. تردیدی نیست که انگیزه‌ی همسرکشی، با توجه به فرهنگ حاکم بر جامعه بر نحوه‌ی واکنش اجتماع تأثیر بسیار دارد. در صورتی که همسرکشی ناخواسته و تصادفی و یا بر اثر انفجار خشم عصبی و حین منازعه رخ دهد، اغلب ترحم دیگران را برمی‌انگیزد. اما آن‌گاه که همسرکشی به واسطه‌ی وسوسه‌ی شخص ثالث و با نقشه‌ی قبلی صورت گیرد، نه تنها خشم افکار عمومی را برمی‌انگیزد، بلکه موجب سرافکنندگی و شرمساری و طرد قاتل از سوی خانواده خود نیز می‌گردد. در پاسخ به پرسش عکس‌العمل خانواده در مقابل قتل انجام شده، ۳۱ درصد کل گروه اظهار داشتند که خانواده آنان را طرد کرده‌اند اما در ۶۹ درصد از موارد خانواده و اطرافیان از مرتکب حمایت نموده‌اند. در مجموع درصد طرد زنان از سوی خانواده بیشتر از مردان بوده است.

جدول ۱۳ - عکس‌العمل خانواده‌ی متهم در برابر این قتل به تفکیک جنس

کل گروه	مرد همسر		زن همسر		کل گروه
	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	
طرد/خواهان مجازات	۴	۳۶	۱	۲۰	۵
حمایت/شرمساری	۷	۶۴	۴	۸۰	۱۱
گرفتاری					
کل گروه	۱۱	۱۰۰	۵	۱۰۰	۱۶

موارد صحیح ۱۶ موارد بی‌جواب ۲

ج - سبب‌شناسی عوامل مؤثر بر همسرکشی

به گونه‌ای که می‌دانیم، تاکنون در زمینه کجروی‌های اجتماعی که همسرکشی می‌تواند از مهم‌ترین آنها تلقی گردد، تبیین‌های زیست‌شناختی، روانشناختی و جامعه‌شناختی متعددی به عمل آمده است. تردیدی نیست که هیچ یک از نظریه‌های ابرازی که تعداد آنها از اواخر قرن نوزدهم و ظهور مکتب اثباتی به سرکردگی لومبروزو، فری و گارو فالو تاکنون شاید به حدود یک صد تئوری و نظریه بالغ می‌گردد قادر به تبیین و توجیه علت خاص بزهکاری نبوده‌اند (۵) و لذا در خصوص همسرکشی نیز نمی‌توان دیدگاه نظری خود را بر یکی از این تئوری‌ها استوار ساخت. همین قدر می‌توان گفت که بزهکاری بدون تردید محصول تعامل عوامل زیستی، روانی و اجتماعی است که در این مورد ممکن است یکی از عوامل مذکور نقشی کلیدی ایفا کند و به صورت عامل موجه متظاهر شود. لذا در سبب‌شناسی همسرکشی به بیان عواملی که محققین به‌ویژه از طریق مصاحبه با متهمان یا محکومان این جرم بدان دست یافته‌اند بسنده می‌کنیم:

۱ - مشکل فرهنگی - عدم تناسب سنی

از جمله مهم‌ترین یافته‌های تحقیق در مورد زنان سن ازدواج است که به لحاظ آداب و رسوم و سنن فرهنگی و اجتماعی حاکم بر جامعه، نقش مؤثری در سرنوشت آنان ایفا می‌کند. ازدواج در سنین پایین و نیز ازدواج‌های تحمیلی و اجباری یکی از عوامل خشونت‌های خانگی و عامل مؤثر در همسرکشی، خیانت به همسر، جدایی و متارکه و فرار زن از خانه و کاشانه می‌باشد.

بیهوده‌ی والدین و یا بر اثر فقر مادی خانواده، دختران را در سنین کودکی و قبل از بلوغ و رشد عاطفی و عقلانی به ازدواج مردی درمی آورند که گاه از پدر دختر نیز بزرگتر است. همچنین، زنانی که زندگی زناشویی خود را زودتر شروع می‌کنند، صاحب فرزندان بیشتری می‌گردند (متوسط فرزندان در این تحقیق ۵ نفر است). حاملگی‌های متوالی، زنان را بدون اینکه فرصت رشد و آگاهی نسبت به خود و اطرافیان بیابند، گرفتار سرپرستی از کودکان می‌نماید، آزادی زنان را محدود می‌سازد و آنان را زیر بار مشکلات عاطفی، مادی و معنوی در هم می‌شکند. در چنین وضعی مردان اغلب نه تنها کمکی به همسر خود نمی‌کنند، بلکه انتظار دارند پس از فراغت از کار و تحمل مشکلات آن در مراجعت به منزل با محیطی امن و آرام و همسری شاد و خندان روبه‌رو گردند که با توجه به سن زن، کمی تجربه و تعداد فرزندان و مشکلات رسیدگی به آنان و اداره‌ی خانه و فشارهای روحی و جسمی، توقعی دور از انتظار است.

در چنین شرایطی هر گاه مرد قادر به درک موقعیت همسر خود و جلب توجه و همدلی و علاقه‌ی وی نشود، زن نیز به تدریج نسبت به همسر و فرزندان دلسرد و بی‌علاقه می‌گردد. در این گونه موارد، بیکاری ناخواسته مرد، درخواست خرجی برای تهیه‌ی مایحتاج از سوی زن، نابسامانی‌های جنسی، حسادت، بارداری‌های ناخواسته، اختلاف بر سر فرزندان، اعتیاد، غیبت مرد از خانه و..... مشاجرات دائمی بین زن و شوهر را سبب می‌شود که اغلب ضرب و شتم زن و فرزندان را به دنبال دارد. مشکلات زندگی و احساس بی‌زاری همسران نسبت به یکدیگر و کاهش عزت نفس ناشی از اقدامات خشونت‌آمیز سبب می‌شود که هرگاه مرد دیگری بر سر راه زن قرار گیرد و به او ابراز تمایل نماید - زن علی‌رغم عشق مادری برای رهایی از دست همسری که از او نفرت دارد - در مواردی که قیود اخلاقی و مذهبی کافی نباشند - به علت وسوسه و یا کمک شخص مذکور مقدمات قتل همسر را فراهم آورد و خود مباشر یا شریک ارتکاب فعل مجرمانه گردد.

این بررسی نشان می‌دهد ۶۰ درصد قتل‌ها بر اثر یک موقعیت «سه طرفه» واقعی ایجاد گردیده است. و این واقعیتی است که محققین از طریق مصاحبه و کنکاش در علت ارتکاب همسرکشی بدان دست یافته‌اند. بررسی سوابق زندگی خانوادگی این گروه از زنان نشان از سن پایین ازدواج، خشونت بی‌حد مردان، لاپالایی‌گری و بی‌اعتنایی به زنان و نیاز به محبت و حمایت مالم زن از همسر بوده است. از طرف دیگر، علی‌رغم اینکه چاره‌ی کار قتل نبوده و

قوانین دست و پاگیر و وقت طولانی دادرسی‌ها و در درجه‌ی دوم، عدم امکان اثبات مشکلات عاطفی و احساسی توسط زنان و اقتدار مطلق مردان، قبح اجتماعی طلاق، امتناع شوهر از جدایی و تأیید خشونت خانوادگی مانع از اتخاذ تصمیمی عاقلانه و منطقی بوده است.

۲- نقش تبعیضات جنسی در همسرکشی

در جوامع سنتی، قیود خانوادگی، آداب و رسوم و سنت‌های دیرپای اجتماعی مانع از دادخواهی زنان حتی در بدترین شرایط است. به‌ویژه، در صورت عدم استقلال مالی، زنان زحمتکش زیر بار فقر و نگهداری فرزندان یا سرنوشت محتوم را می‌پذیرند و یا از خانه‌ی همسر می‌گریزند و به‌دنبال مفری برای زندگی به مردی دیگر می‌پیوندند و به همسر خود خیانت می‌کنند، که در این صورت همسر و یا خانواده‌ی زن (پدر و برادر) به حکم سنت‌های موجود و با هدف نجات آبروی از دست رفته اغلب اقدام به قتل زن می‌کنند. (۶) قبل از تصویب ماده ۲۰۸ قانون مجازات اسلامی در سال ۱۳۷۰ که امکان مجازات قاتل از ۳ تا ۱۰ سال را پیش‌بینی نمود، (۷) عدم شکایت ولی دم و به‌طور کلی فقدان شاکی و یا گذشت او از عوامل عدم تعقیب بزهکار و در پاره‌ای از موارد تشجیع به ارتکاب جرم تلقی می‌گردید. در این گونه موارد، به عنوان مثال، برادری که به تحریک پدر، خواهر خود را به قتل رسانده بود می‌توانست از مجازات مصون بماند. همچنین فقدان مجازات برای معاونت در قتل قبل از تصویب تبصره ماده ۲۰۸ قانون مجازات اسلامی در سال ۱۳۷۰ را می‌توان از جمله عوامل موثر در تصمیم‌گیری زن در معاونت در قتل همسر تلقی کرد. (۸)

در تحقیق حاضر ۵ نفر از ۷ نفر مردی که همسر خود را به قتل رسانده‌اند خیانت و بی‌وفایی همسر و دفاع از حیثیت و شرف را علت قتل عنوان کردند.

نتیجه‌گیری و پیشنهادها

در این بررسی، فرضیه‌های تحقیق از جمله ازدواج زنان در سنین پایین، ازدواج‌های تحمیلی و ناخواسته، خیانت زن، خشم ناگهانی و عدم توانایی مرد و زن در کنترل اعصاب خود و نیز سوءظن و حسادت‌های بیمارگونه و یا تعصبات کورکورانه که خود معلول برخی ناهنجاری‌های روانی است، وجود قوانین محدودکننده تقاضای طلاق برای زنان، اطاله دادرسی و فقدان

همسرکشی را محتمل می‌سازد، همگی مورد تأیید قرار گرفت.

تردید نیست که باید با دیدی علمی به این مسئله نگریسته شود و هر چه سریع‌تر اقدامی در برابر این معضل بزرگ صورت گیرد. دولت، قانون‌گذار، سازمان‌های دولتی و غیردولتی و از همه مهم‌تر رسانه‌های گروهی به خصوص صدا و سیما، باید در قبال این معضل بزرگ اجتماعی احساس وظیفه کنند و با اصلاح قوانین، وضع قوانین جدید، تهیه برنامه‌های حمایتی از خانواده‌ها به مقابله با آن برخیزند. چنانچه خشونت به عنوان راه و روشی برای زندگی در خانه شکل گیرد، به کوی و برزن و کل اجتماع کشیده می‌شود و بر همه‌ی افراد جامعه تأثیر می‌گذارد. از این رو باید به صورت ریشه‌ای و عمیق با مسئله خشونت خانگی و همسرکشی برخورد شود. قتلی که در آبان ماه گذشته در شمال ایران رخ داد و در آن یکی از قضات همسر خود را که او نیز به امر خطیر قضا اشتغال داشت از نعمت حیات محروم کرد، حکایت از گستردگی این پدیده در بین اقشار مختلف جامعه دارد.

پیشنهاد می‌گردد:

- ۱ - هرگونه اقدام در جهت بالابردن سطح آگاهی و فرهنگ کل جامعه صورت گیرد. وظیفه‌ی رادیو و تلویزیون و آموزش و پرورش در این مورد از همه دستگاه‌های دولتی خطیرتر می‌باشد؛
- ۲ - پاره‌ای از قوانین اصلاح گردد. از جمله تجویز ازدواج با توجه به رشد فکری و نه فقط بلوغ جسمانی مدنظر قرار گیرد؛
- ۳ - از طریق برنامه‌های فرهنگی و رسانه‌ها با فرهنگ و عادات غلط اجتماعی مانند «خون‌بس» مبارزه گردد؛
- ۴ - با توجه به اینکه زنان نیمی از جمعیت کشور را تشکیل می‌دهند، در برنامه‌ی توسعه اجتماعی امکانات آموزشی و سوادآموزی واقعی زنان گسترش یابد؛
- ۵ - مراکز مشاوره‌ی خانواده و نظارت بر خانواده‌های مشکل‌دار در شهرها و به صورت سیار در روستاها و در صورت لزوم در حوزه‌های قضایی ایجاد گردد؛
- ۶ - به تأسیس مراکز مددکاری خانواده در تمام شهرها و مراکز روستاها به عنوان امری ضروری نگریسته شود؛
- ۷ - حمایت و گسترش تأمین اجتماعی زنان. با توجه به اینکه زنان سنگ بنای توسعه و پیشرفت پایداری دارند، حفظ حقوق و ارتقای مقامشان ضرورت حیاتی دارد؛

مناسب؛

- ۹- ایجاد فرصت‌های مساوی برای عموم مردم و توزیع عادلانه‌ی ثروت و توسعه‌ی عدالت اجتماعی، مبارزه بی‌امان با فقر، اعتیاد و تمام عوامل محرومیت‌زا؛
- ۱۰- مبارزه با حاشیه‌نشینی و زاغه‌نشینی و ایجاد امکانات اشتغال در شهرها و روستاها، ایجاد امکانات بهداشتی، آموزشی، رفاهی و تفریحی برای جلوگیری از مهاجرت.

یادداشت‌ها:

- ۱- مِنْ أَجْلِ ذَلِكَ كَتَبْنَا عَلَىٰ بَنِي إِسْرَائِيلَ أَنَّهُ مَنْ قَتَلَ نَفْسًا بِغَيْرِ نَفْسٍ أَوْ فَسَادٍ فِي الْأَرْضِ فَكَأَنَّمَا قَتَلَ النَّاسَ جَمِيعًا وَمَنْ أَحْيَاهَا فَكَأَنَّمَا أَحْيَا النَّاسَ جَمِيعًا (قرآن کریم، سوره مائده آیه ۳۲).
- ۲- سالنامه آماری کشور ۱۳۷۹، ص ۴۴۵.

3 - Angela Browne 1987, When Battered Women Kill, The Free Press.

4 - Jalna Hanmer And Catherine Etzin With Sheila Quaid And Debra Wigglesworth (2000). Home Truths About Domestic Violence, Routledge.

۵- اگر از دیدگاه دورکیم به مسأله بزهکاری نگریسته شود، باید آن را «پدیده‌ای عادی» که در همه زمان‌ها و مکان‌ها وجود دارد تلقی کنیم. رک: امیل دورکیم، قواعد روش جامعه‌شناسی، ترجمه دکتر علی محمد کاردان، انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۶۸، صص ۹۷-۷۴؛ نیز امیل دورکیم، تقسیم کار اجتماعی، ترجمه باقر پرهام، انتشارات کتاب‌سرای بابل، ۱۳۶۹، ص ۸۳ به بعد.

۶- مسائل اجتماعی قتل در ایران، عباس عبدی، جهاد دانشگاهی، ۱۳۶۷ تهران، ص ۴۳.

۷- ماده ۶۱۲ قانون مجازات اسلامی (کتاب پنجم تعزیرات و مجازات‌های بازدارنده ۱۳۷۵) نیز به این شرح است:

ماده ۶۱۲- هر کس مرتکب قتل عمد شود و شاکی نداشته یا شاکی داشته ولی از قصاص گذشت کرده باشد و یا به هر علت قصاص نشود در صورتی که اقدام وی موجب اخلال در نظم و صیانت و امنیت جامعه یا بیم تجری مرتکب یا دیگران گردد، دادگاه مرتکب را به حبس از ۳ تا ۱۰ سال محکوم می‌نماید.

۸- تبصره ماده ۲۰۸: «در این مورد معاونت در قتل عمد موجب حبس از یک تا پنج سال می‌باشد».